

למעיליותן של ה"אויבות" בתנ"ך*

כל הנחלים הולכים אל הים, והים איננו מלא. נחל איתן הוסיף לנו מו"ר פרופ' דותן במאמרו על שקיע הטעמת מלעיל במסורת הטברנית¹, ובקעות רבות להתגדר בהן גילה לפנינו. בכנף בגדה של שאלה אחת ניגע כאן.

הצורה אִבְתִּי (מיכה ז', י) ורעותה הטובה ממנה – שהרי "לכאורה אינה חריגה"² – אִבְתִּי לִי, (מיכה ז', ח), דורשות חקירה ודרישה. דותן רומז, כי הטעמת מלעיל³ באִבְתִּי אפשר שבאה לה מאחותה אִבְתִּי לִי, "שבה כעין נסוג אחור, אך למעשה גם זו זרות, שהרי הטעם מפסיק הוא", והוא כוללן יחד עם צורות מלעיל "חריגות", שנתקיימו כך בניגוד לנוהג בלשון. נוכל לומר מעתה, כי צורות אלה ושכמותן שקיעי הטעמת מלעיל הנה, ואולם נראה, כי מלעיליותה של אִבְתִּי עשויה להיות מוסברת גם בלא שנזדקק לכך. הצורה דִּדְן אִבְתִּי⁴ (ל), מספר כיווני עיון עולים מתוכה:

(א) אִי של יחסה. ידועות ומוכרות הן צורות בעלות סיומת אִי (שאינה כינוי), ונציין כאן אחדות: בְּנֵי אֲתָנּוּ (בראשית מ"ט, יא), שְׂכְנֵי סֵנָה (דברים ל"ג, טז), רְבֵתֵי עַם (איכה א', א). תפוצותיה של סיומת זו, ע"פ גזניוס⁵ ובאור-ליאנדר⁶, למשל, ארבע⁷ הן: (1) הצורה המסתיימת אִי נסמכת לשם שאחריה, כגון: עֲזָבִי הַצֶּאֱן (זכריה י"א, יז) = עוזב הצאן. (2) המסתיימת אִי נסמכת לשם שאחריה, וביניהם מלת-יחס⁸, כגון: נְאֻדְרִי בַכַּח (שמות ט"ו, ו) = נאדר כוח⁹. (3) המסתיימת אִי היא צורת בינוני, ויש משלים לה אחריה, כגון: אֶסְרִי לַגֶּפֶן עִירָה (בראשית מ"ט, יא). (4) המסתיימת אִי היא צורת כתיב וקרי, שכתובה ביו"ד וקרייה ללא יו"ד, כגון: יִשְׁבְּתִי כִי – יִשְׁבְּתִי קִי (ירמיהו י', יז). כבלים רבים אוסרים את אִבְתִּי מהסתפח בנחלתן של אחות התפוצות שמנינו: ראשון, אין משלים לה¹¹, וכל אלה שהזכרנו הן צורות "המצטרפות" אל משלים

* התפרסם לאחרונה ב"לשונונו" כרך מ"ח-מ"ט, תשמ"ה.

1. אי דותן, שקיעי הטעמת מלעיל עתיקה במסורת הטברנית, בתוך: מחקרי לשון מוגשים לזאב בן-חיים (ירושלים, תשמ"ג), עמ' 143--160 (להלן: דותן).
2. שם, עמ' 149.
3. יש נוסחים שבהם מלרע – ראה למשל: מנחת שי במקומו – ואין ללמוד מהם. דותן, הערה 34.
4. נעסוק בה בלבד, שאפשר רעותה הושפעה ממנה.
5. Gesenius-Kautzsch-Cowley, *Gesenius' Heb. Gram., II eng. Ed.* סעיף m-1.90.
6. Bauer-Leander, *Historisch Grammatick d. Heb. Sprache des A.* סעיף e-j.65.
7. ולא נכלול כאן צורות מעין אֶסְרִי בְּלִתִּי.
8. גזניוס בדקדוקו (הני"ל, הע' 6) כולל כאן גם את אִבְתִּי לדוש (הושע י', יא), והיא שונה בדבר יסודי מאִבְתִּי: באה אחריה מלת-יחס, המפרידה בין שני חלקים שהם מעין נסמך וסומך (צורות מקור שוות ערך לשם), אך באִבְתִּי אין הדבר פן, וראה הע' 11 להלן.
9. וגזניוס שם מציע פירוש נוסף לצירוף זה.
10. "ל"י" שאחריה היא המשלים של "אל-תשמח"י, ע"פ פיסוק הטעמים.

(סומך²¹ או אחר). שני (וממשיכו של הראשון הוא), יש בה טעם מפסיק, ומסתיימות הַי כמעט תמיד טעמן הוא משרת¹. שלישי, טעמה מלעיל, והצורות שבהן הַי הטעמתן מלרע. המלעיליות שבהן הן מיעוט דמיעוט וטעונות הסבר⁴. אַבְתִּי דידן, כל המיעוטין דבקו בה, ואלה עשאוה נעה ונדה מאין מקום.

(ב) הַי של כינוי. תרגום יונתן ורד"ק רואים בסיומת של אַבְתִּי כינוי, ואף דותן מסבירה ככינוי קניין⁵. לפי פירוש זה מוקשה המלעיליות, וברור, כי פירושו הדרשני של רד"ק למלעיליות זו⁶ לא יניח דעתנו. ספק רב אם היינו מעלים את האפשרות של נסוג אחר כגורם המלעיליות כאן, אלמלא הועלתה אפשרות זו ע"י קודמינו⁷. העוסקים בנסוג אחר רואים בנסיגת הטעם להברה סגורה תופעה לא-מצויה⁸, ובכאלה יש לבדוק בדוק היטב חילופי ב"א ובי"ג⁹, אך אכמ"ל. כללו של הדבר: נסיגה להברה סגורה נדירה היא²⁰.

שלוש הן המונעות הסבר של נסוג אחר באַבְתִּי: (1) הטעם המפסיק. (2) ההברה הסגורה. (3) "איבתי" דפסוק י. כדי לראות כאן נסוג אחר או "כעין נסוג אחר" עלינו "להקל" שתי הקלות, ולאתריהן עוד לסבור שזו הושפעה מזו (שבחסד וברחמים הותרה). הוא אשר אמרנו: אפשרות זו ספק רב אם היינו מעלים אותה.

(ג) בניין פועל. כל העוסק בלשון המקרא ודקדוקה יודע, כי פעלים מקראיים אחדים אין להסבירם אלא כתצורה ע"פ בניין פועל (ונגזריו הפאסיבי, פועל, והרפלקסיבי, התפועל). שייכים לכאן יודעתי (שמואל א' כ"א ג), משפטי (איוב ט, טו), יסער (הושע י"ג, ג), שרש (וישעיהו מ' כד), התגעשו (ירמיהו כ"ה, טז) ועוד.

נראה, כי לשרידי פועל במקרא יש לצרף את אַבְתִּי (על שתי תקריותיה), וכך נפרשנה: אַבְתִּי = הבאתי לידי אויבות, גרמתי אויבות. בפסוקנו: "אל-תשמחי אַבְתִּי ליי" = אל תשמחי ליי²¹ (= על מפלתך, עליי²²) [את, זו ש]הבאתי לידי אויבות (כלפיו).

12. ותמהני על באור-ליאנדר, הרואים באַבְתִּי צורת נסמך. ראה בדקדוקם (הני"ל, הע' 7) סעיף 778, עמ' 613.

13. וכשהטעם אינו משרת יש דברים בגו. כך בתהלים ק"י, ד: על-דברתי מלפני-צדק.

14. גזניוס בדקדוקו סעיף 906 מסביר, למשל, את המלעיליות ברבתי בגזים (איכה א', א) ועל הסבר של נסוג אחר באַבְתִּי ראה בהמשכם של דברינו.

15. דותן, הערה 33: "שכן קשה לתפוס זאת שלא פכינוי קניין".

16. במקומה: מיכה ז', ח.

17. ראה למשל: תני"ך עם פירוש "דעת מקרא", הוצ' מוסד הרב קוק (ירושלים, תשל"ז), מיכה ז', ח, הערה 22: "ופסוק י מוכיח שאינו נסוג אחר", וכונתה לאַבְתִּי האחרת. נמצאת למד, כי לדעת מחבר ההערה היה אפשר לראות בדין נסוג אחר אלמלא אַבְתִּי דפסוק י. והערת דותן (הע' 34) וראה הע' 4 לעיל, כי הטעם המפסיק מונע הסבר של "כעין נסוג אחר" מלמדת, שאילו היה משרת באַבְתִּי, היינו יכולים להיאתו בו ולהסביר "כעין נסוג אחר".

18. ואין צריך להזכיר כאן את מדקדקי ימה"ב, שדוגמותיהם הן של הברות פתוחות בלבד. כך למשל, רד"ק במכלול, מהדי ריטטענבערג (ליק, 1862), דף ד עמ' ב. בגזניוס-קאוטש, למשל, צוין מפורשות, כי נסיגה להברה סגורה היא תופעה לא-רגילה, וברגשטרסר (דקדוק) מבחין בין נסיגה במלים מוקפות לנסיגה במלים שמשרת מחברן.

19. ואף המתנגה בכגון אלה דורשת הבהרה (טעם משני?) ואכמ"ל.

20. ואפשר שלזאת רומזת "כעין" (שבהערת דותן (הע' 34).

21. וראה הע' 11 לעיל.

ובפסוק י: "ותרא אַבְתִּי ותכסה בושה" – וְתָרָא [זו ש]הבאתי לידי אויבות (פלפוי) ותכסה בושה.

ע"פ תפיסה זו המלעיליות ברורה, והמעמד התחבירי של אַבְתִּי הוא של משפט זיקה אסינדטי מועצם.

ואל תתמה על החפץ; משפטי זיקה אסינדטיים מועצמים מצויים במקרא לרוב²³, אך בפסוקנו תפקיד המשפט (אַבְתִּי) הוא של פנייה, וסבורים היינו, שאין לו, למשפט זיקה אסינדטי מועצם בתפקיד פנייה, אח ורע. והנה מגלה לנו מ' רוטנברג²⁴, כי מעמד תחבירי כזה במקרא נמצא אף נמצא²⁵. המשפט "פצחי רנה וצהלי לא חלה" (ישעיהו נ"ד, א) = פצחי רינה וצהלי [את, אשר] לא חלה²⁶. "ועתה חלו נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים" (מלאכי א', ט) = ועתה חלו נא פני אל ויחננו, [אתם, אשר] מידכם הייתה זאת, הישא מכם פנים²⁷. ועוד שם. נראה אפוא, שלרשימת רוטנברג יש להוסיף את "אל-תשמחי אַבְתִּי לי". משפט זיקה אסינדטי מועצם בתפקיד של נושא שכיח יותר, ולפיכך רעו דפסוק י, "ותרא אַבְתִּי", משתבץ בקלות רבה במערכת באשר למעמדו התחבירי.

ושני חיזוקים אנו מוצאים לתפיסתנו בדבר בניין פועל כאן: (1) בניין פועל משמש בד"כ לציין פעולה, שיש עמה כונה עוינת²⁸, ולכן לא ייפלא, שנכללים בו פעלים כגון: מְלַשְׁנִי (תהלים ק"א, ה), מְשַׁפְּטִי (איוב, ט"ו), עֲלֶן (שמואל א' י"ח, ט), המביעים עוינות. ועתה מצא מין את מינו; אַבְתִּי חבר אליהם. (2) בניין קל, בשורש אי"ב, הוראתו תפוסה למשמע אחר, משמע של פעולה "רגילה"; אַבְתִּי = שנאתי, ומופיע במקרא פעם אחת בלבד²⁹: "וְאַבְתִּי אֶת אֵיבֶיךָ" (שמות כ"ג, כב) = אשנא את שונאיך³⁰. ואם כן, פשיטא שההוראה המיוחדת, אשר לה נזקקנו בפסוקנו, תובע ע"י בניין מן הבניינים הגורמים, ובמקרה דנן: ע"י פועל.

הוראתו של פועל דכאן עשויה להיות של הדדיות³¹. ע"פ הוראה זו כך נפרש: "אל תשמחי איבתי" = אל תשמחי [את, אשר] אני מתייחס באיבה אליה, [והיא מתייחסת באיבה אלין]. "ותרא איבתי" = וְתָרָא [זו, אשר] אני מתייחס באיבה אליה, [והיא מתייחסת באיבה אלין].

אם אמת היה הדבר הזה, ואכן בניין פועל כאן, הרי אין שתי ה"אויבות" מצטרפות לקבוצת "החריגות", שמנה פרופ' דותן, שכן "אויבותינו" מלעיליותן היא בהתאם לשיטת ההטעמה הנוהגת במערכת הפועל.

23. וראה, למשל גזניוס בדקדוקו (הני"ל, הע' 6) סעיף 155. משפט כגון "אשרי תבחר ותקרב" (תהלים ס"ה, ה) = אשרי [האיש, אשר] תבחר ותקרב. ושם הרבה כמותו.

24. מאיר רוטנברג, כללי תחביר נעלמים של לשון המקרא (תל-אביב, תשל"ט), עמ' 125-126 (להלן: רוטנברג). והוא קובע את כותרתם של המשפטים, שבהם קא עסקינן, כ"רשימת מני"ל [=משפט ניתק לשם] (פנייה).

25. ועל גישתו המיוחדת של רוטנברג ראה: "י בלאו, גישה שיטתית חדשה לתחביר המקרא, לשוננו מג (תשל"ט), עמ' 307-309.

26. וכך הוא פירושו של הפסוק על פי "כל המתרגמים והפרשנים" (שהוא ראה, וראה מבוא).

27. ופירוש זה הוא מחידושו של רוטנברג. ושי' קוגוט מחוה דעו על פירוש זה בלשונונו מד (תש"ס), עמ' 118.

28. כך בגזניוס בדקדוקו (הני"ל, הע' 6) סעיף 55.

29. מופיע בקל הצורת הבינוני פעמים הרבה, אך ב"זמן" שאינו בינוני – רק פעם אחת.

30. וראה למשל: אונקלוס במקומו: "ואסני ית סנאך".

31. והריני מודה למו"ר פרופ' בלאו על הארתו זו.